

Поезія як текст для театру

Вірляна Ткач

Я не перекладач. Я працюю режисером експериментального театру Ля МаМа в Нью-Йорку, душею якого є Елен Стюарт. В експериментальному театрі ми не завжди ставимо драматичні твори. Моя труппа, мистецька група «Яра», створює оригінальні театральні вистави на основі модерної поезії та усної словесності народів світу. Ми намагаємося оживити цей матеріал на сцені.

Я народилася в Америці, в Ньюарку, штат Нью-Джерсі, але в українському оточенні. Завдяки дідусям мовознавчим захопленням і маминій любові до літератури я закохалася в українську поезію і зрозуміла, що вона може надихати на цікаві театральні вистави. Вірші, які я вибирала, треба було перекладати для акторів і дизайнерів, які не знали української мови. Мені пощастило працювати з афроамериканською поеткою Вандою Фіппс, яка була моїм «драматургом» (так ми називаємо наших «завлітвів» у театрі). Ми часто сидимо в мене на кухні й перчитуємо тексти, вибрані для перекладу, вголос додаючи та змінюючи слова, допоки переклад зазвучить «саме так, як треба». Так ми «експериментально» розробили свій підхід до перекладу і так досі перекладаємо вголос. Щоби створити драматичні сцени, для яких перекладна поезія є текстом, далі працюємо вже з акторами, а також із Ватуку Уено, який, використовуючи свій унікальний японський стиль, творить сценографію для театральних вистав «Яри».

Більшість наших перекладів мають цілком конкретну мету: вони правлять за текст для театру. Разом із Вандою ми намагаємося творити мову, яка добре звучала би зі сцени й була зрозумілою без додаткових пояснень. Тому іноді ми перекладаємо вільно. Але я знаю, що українським авторам, із якими ми співпрацюємо, це подобається. Поезія призначена для читання вголос, а сцена – найкраще для цього місце.

Ми розпочали з перекладів віршів Павла Тичини зі збірки «Замість сонетів і октав», які разом з уривками зі «Щоденника» Леся Курбаса лягли в основу вистави «Світло зі Сходу», яка йшла в театрі Ля МаМа в листопаді 1990 року. Ми створили також двомовну версію цієї вистави, яку показали українським глядачам влітку 1991-го під назвою «У світлі». У серпні того року, коли Україна проголосила незалежність, вистава йшла в Драматичному театрі ім. Івана Франка в Києві, а згодом – у Харкові та Львові.

1991 року ми переклали українські вірші про Чорнобиль для вистави «Вибухи». Тут було використано, зокрема, документальні матеріали про Чорнобиль та уривки з п'єси Георга Кайзера «Газ», яку ще 1923 року ставив у «Березолі» Лесь Курбас. Вистава «Ви-

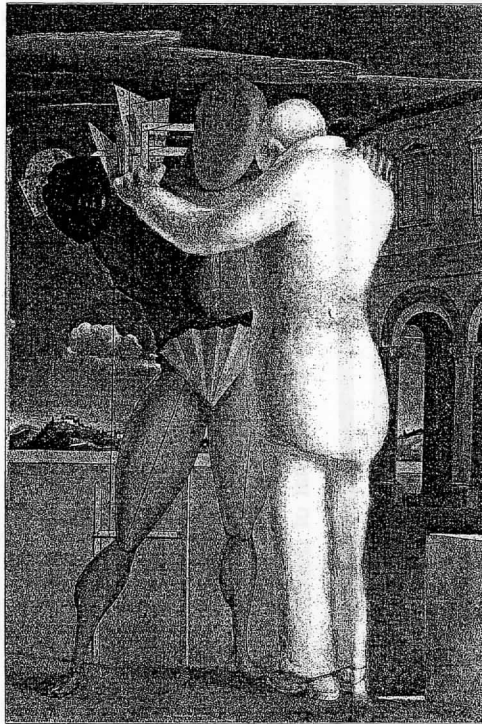
Вірляна Ткач (Virgiana Tkacz).

США, Нью-Йорк.

Директорка мистецької групи «Яра», представнича експериментального театру Ля МаМа в Нью-Йорку. Для театральних вистав перекладала (у співтворстві) українську та бурятську поезію.

Статтю переклала з англійської Ольга Лучук за рукописом: «Poetry as Text for Theatre».

бухи» була здійснена як поетичний проєкт – тут звучала також поезія Оксани Забужко, Наталки Білоцерквець та Ірини Жиленко – в церкві святого Марка в Нью-Йорку в листопаді 1991-го і відкривала сезон у театрі Ля МаМа в січні наступного року. Часопис «Агні» опублікував наш переклад поеми Наталки Білоцерквець «Травень», яку було використано у виставі, і за нього ми згодом отримали від цього видання нашу першу перекладацьку нагороду.

Джорджо де Кіріко. Чудесне дитя (1922; Галерея сучасного мистецтва, Мілан)

Опісля ми почали працювати над перекладами творів Василя Єрошенка, сліпого українського поета, який жив у Японії на початку ХХ століття і писав японською мовою. Ці переклади лягли в основу вистави «Сліпий зір», яка відкривала Міжнародний театральний фестиваль «Березилля» в Харкові, а також ставилася в Києві на Театральному Березиллі. Навесні 1993-го вистава йшла в театрі Ля МаМа в Нью-Йорку.

Тієї ж весни я почала читати «Лісову пісню» Лесі Українки. Мене зачарували вже перші сцени драми-феєрії, в яких ліс роздумує про життя, а люди зображуються як чужоземні загарбники. Це так відрізнялося від усього того, що я читала раніше! Я зателефонувала Ванді Фіппс і прочитала їй дещо. Текст сподобався їй, отож ми почали перекладати п'єсу. Я розповіла своїм акторам про цей надзвичайний твір, вони були захоплені п'єсою, як і мої колеги з Американської асоціації драматургів і літературних менеджерів. Хтось навіть порадив подати переклад на національну нагороду театральних перекладів. Ми з Вандою переклали перші дві дії «на одному подиху», третя виявилася значно важчою для перекладу, проте нам дуже подобався прикінцевий монолог, а також сцена між Лукашем і Долею, що й допомогло

вчасно закінчити переклад. На наш великий подив, він отримав нагороду.

Ми використовували уривки з цього перекладу у виставі «Лісова пісня Яри», в яку також були вплетені українські переклади модерної американської та індійської поезії, яку я переклала разом із Оксаною Батюк. «Лісова пісня Яри» вперше ставилася в травні 1994 року в Молодіжному театрі імені Леся Курбаса у Львові, а в червні того ж року – в театрі Ля МаМа в Нью-Йорку. Критик журналу «New York Casting», назвавши виставу «приголомшливою алєгорією наших днів», писав:

Поєднання українського міту з поезією та піснями (серед яких «Загублений» Дейвіда Вагнера та «Глорія» Вана Морисона) перетворило «Лісову пісню Яри» на незвичайну, чарівну та провокативну виставу. Вірляна Ткач і Ванда Фіппс за слугують великої похвали за використання такого різноманітного матеріалу й цілісне перетворення його в логічно послідовне, ясне та зрозуміле театральне дійство.

Ще одна вистава мистецької групи «Яра» «Водоспад/Відблиски» поєднала стародавній український народні пісні та замовляння із сучасною жіночою поезією, зокрема з текстами української поетки Людмили Таран і американської поетки Мері Олівер. У виставі виступала легендарна Ніна Матвієнко, яка співала разом з акторами «Яри» – Керен Енджелоу Бішоп та Сесилією Арано. Прем'єра вистави відбулася в січні 1995 року в театрі Ля МаМа, а також ставилася на Театральному Березиллі в Києві у квітні того ж року. «New York Times» назвала виставу «театральним дивом».

Приблизно в цей час я відкрила для себе поезію Олега Лішеги. Два наші проєкти – «Віртуальні душі» (1996/1997) та «Летить біла птиця» (1997/1999), створені разом із бурятськими акторами, були насправді натхнені поемою Олега Лішеги «Лебідь» і містили уривки з цієї поеми в англомовному перекладі. Обидві вистави йшли в театрі Ля МаМа, в Бурятському національному театрі в Улан-Уде та на Фестивалі експериментальних театрів у Києві. «Яра» також поставила поему Лішеги цілісно в новій театральній виставі «Лебідь», яка йшла в театрі Ля МаМа, а також у Гарварді влітку 2003 року.

Ми й далі перекладали українські народні пісні й епічні твори. Влітку 2000 року разом зі співачкою Мар'яною Садовською та етнографом Яриною Турянською ми подорожували селами Полтавщини й Покуття. Вистава «Співуче дерево» містила наші з Вандою переклади українських «маланок» із цих регіонів. У різноманітні версії

дійства «Купало», що їх актори «Яри» ставили разом із Мар'яною Садовською в Нью-Йорку та Києві впродовж 2000–2002 років, увійшли й наші переклади купальських пісень. Недавня вистава «Коляда: Дванадцять страв», яка йшла в театрі Ля МаМа в зимку 2005-го, містила наші переклади стародавніх гуцульських колядок та вірші Сергія Жадана, написані спеціально для цього дійства.

Сучасна українська поезія в оригіналі та в наших із Вандою перекладах стала основою для театральної-поетичних майстерень, які «Яра» впродовж одинадцяти років проводила під час літніх шкіл у Гарварді. Шоліта я керувала студентськими театральними виставами, які створювалися з використанням української поезії як текстів. Наші дійства в Гарварді залучали поезію як класиків української літератури, серед яких Тарас Шевченко, Павло Тичина, Михайль Семенко, Володимир Свідзінський, так і сучасних поетів. Окрім згаданих раніше, це також Микола Рябчук, Василь Голобородько, Юрко Позаяк, Аттила Могильний, Юрко Гудзь, Віктор Неборак, Вікторія Стах, Юрій Андрухович, Анька Серета, Микола Воробйов, Микола Мірошніченко, Юрій Ковалів та Юрій Винничук.

«Яра» проводить також поетично-мистецькі дійства в Українському Інституті Америки на Мангетені, в Нью-Йоркській публічній бібліотеці, в яких використовує наші переклади. Наприклад, у січні 1999 року мітті представили двадцять перекладів, які я здійснила спільно з Вандою Фіппс, які встановили на фестивалі «Поетичні інсталляції та дійства». Серед них, зокрема, були експериментальний фільм Джоела Шлемовіца, створений на основі вірша Аттили Могильного «Міст над ставком», серія разокч чорно-білих фотографій Маргарет Мортон, що були відгуком на вірш Оксани Забужко «Лист із дачі». «Яра» ставила також наші переклади української поезії на різних заходах і конференціях на Східному узбережжі, а також у «Союзівці» та музично-мистецькому центрі в Гантері, штат Нью-Йорк. Ми також читали свої переклади в рамках поетично-мистецького проєкту «Коло нас» в галереї РА в Києві.

Цього року я отримала нагороду за поетичні переклади від Національного мистецького фонду і тепер разом із Вандою Фіппс працюю над перекладом найновіших творів Сергія Жадана. Серед інших раніше не згаданих українських поетів, чий твори ми перекладаємо для поетичних дійств, варто ще згадати Оксану Сенатович, Оксану Батюк, Ларису Недін, Марію Ревакович, Неду Неждану, Тараса Лучука й Андрія Бондаря. Наші переклади друкувалися в престижних американських літературних часописах і антологіях, а також як супровідні тексти до компакт-дисків із записами українських пісень. Та найшасливіша я тоді, коли чую, як наші переклади звучать зі сцени в театральних дійствах. Найбільше люблю слухати, коли «блюзова» співачка й актриса «Яри» Мередит Райт співає уривок із нашого перекладу «Лебедя» Лішеги, музику до якого написав Гендзі Іто. І наші різні погляди на історію та культуру зливаються в її кришталевою голосі – і тієї хвилини мені здається, що всі ми «лише безмежно розтягнуті очі / Без дна і неба...».